

16. Тарадай Д. «Скіфське золото»: Київ вступає в юридичну битву з Кримом – BBC Україна. *BBC Україна*. 15 травня 2015 р. URL: https://web.archive.org/web/20150806210157/http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150515_dispute_scythian_gold_dt

17. У Нідерландах вирішили повернути «скіфське золото» Україні. *TCH.ua*. 14 грудня 2016 р. URL: <https://tsn.ua/groshi/u-niderlandah-virishili-povernuti-skifske-zoloto-ukrayini-846530.html>

18. У Німеччині відкрили виставку «Крим – золотий острів у Чорному морі». *Інформаційне агентство Українські Національні Новини (УНН)*. 08 грудня 2013 р. URL: <https://web.archive.org/web/20131208002807/http://www.unn.com.ua/uk/news/1228987-u-nimechchini-vidkrili-vistavku-krim-zolotiy-ostriv-u-chornomu-mori>

19. Щодо виставки «Скіфи: воїни стародавнього Сибіру» у Британському Музеї. *Посольство України в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії*. 03 листопада 2017 р. URL: <https://uk.mfa.gov.ua/news/60864-shhodo-vistavki-skifi-vojini-starodavnyogo-sibiru-u-britanskomu-muzeji>

Кобас Константин Йосиф

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РИМСЬКЕ ПРОНИКНЕННЯ В ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я У I СТ. ДО Р. Х. – IV СТ.

Ключові слова: античність, Північне Причорномор'я, грецький поліс, римське проникнення, vexillations римських військ.

Keywords: antiquity, the Northern Black Sea coast, the Greek polis, Roman penetration, vexillations of Roman troops.

Проникнення римлян у Північночорноморський регіон – явище відоме, але недостатньо досліджене в українській історіографії. Недостатня дослідженість цього явища проявляється у відсутності єдиної думки щодо перебігу римського проникнення в Північне Причорномор'я, подальшої військової присутності та форм її прояву. Питання щодо римського проникнення, його перебігу та подальших впливів на життя регіону неодноразово порушувалося у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: В. Кадєєва, В. Зубаря, Н. Сон, В. Анохіна, В. Дякова, В. Гайдукевича, К. Гриневича, М. Ростовцева, В. Блаватського, Д. Піппіді, В. Крапівіної, Е. Соломонік, Б. Кене, А. Романчук, П. Каришковського, Р. Козленко, С. та А. Буйських, І. Смирнова, Г. Белова, С. Крижицького, Т. Моммзена, К. Колесникова, В. Домашевського, В. Латишева, І. Антонової, С. Жебелева, Е. Міннса, Д. Каллістова [6, с. 5–8, 12].

Мета нашого дослідження полягає в описі процесу римського проникнення в зазначений регіон, подальшого розгортання та характеристики присутності римлян, а також визначенні її форм.

Джерельна база зазначеної проблеми є дуже різноманітною, вона включає дані широкого комплексу джерел: писемних, археологічних, епіграфічних, архітектурних, зображальних, картографічних, скульптурних, ономастичних тощо. Писемні джерела представлені переважно працями античних та середньовічних авторів (істориків, географів, ораторів, письменників), серед яких варто виділити: Аппіана, Посідонія, Плінія Старшого, Страбона, Клавдія Птолемея, Корнелія Тацита, Діона Кассія, Йосифа Флавія, Флегонта Траллійського, Гая Светонія,

Лукіана, Помпонія Мели, Амміана Марцеліна, Зосима, Константина Багрянородного [1, с. 286–287; 6, с. 9–10]. Але зазначений тип джерел дає лише фрагментарну інформацію, а деяка є прихованою або побічною. Епіграфічні джерела здатні надати нам більш об'єктивну інформацію, порівняно з писемними джерелами. Епіграфіка римського проникнення представлена: лапідарними написами, присвятами, написами, клеймами римських легіонів, графіті, залишками військових дипломів, манумісіями, надгробними епітафіями, написами фарбою на кераміці [6, с. 10–11]. Головною особливістю епіграфічних джерел цього періоду є виконання написів латиною, що напряду засвідчує про перебування на території полісів частин I Італійського, V Македонського, XI Клавдієвого легіонів, допоміжних когорт, ал вершників, кораблів Равенської ескадри та Мезійського Флавієвого флоту [1, с. 291]. Джерела археологічного комплексу становлять більшість від усіх вищенаведених джерел. Вони включають у себе: залишки римських фортифікаційних споруд, таборів, кераміки, місць виробництва, зброї, військової амуніції, предметів побуту, предметів «римського імпорту», наявних у похованнях сарматів, остеологічні рештки, залишки вівтарів, храмів та ін. культових споруд, поховання легіонерів, здійснені в некрополях полісів Північного Причорномор'я. За допомогою них ми можемо реконструювати саме перебування римлян в означеному регіоні. Нумізматичні джерела римського часу є вельми поширеними, порівняно з іншими джерелами. Їх ареал включає в себе як область Північного Причорномор'я, так і всю іншу територію сучасної України, що може свідчити про певні торговельні зв'язки Риму з місцевим населенням (землеробськими племенами черняхівської культури) [2, с. 4; 27; 34]. Представлені вони римськими монетами (динаріями, солідами, статерами) та монетами грецьких полісів Північного Причорномор'я, що карбувалися в період римської присутності.

Початковим етапом римського проникнення в Північне Причорномор'я треба вважати період так званих Мітридатових війн (89–84, 83–82, 74–63 рр. до Р. Х.), що велися між Римською Республікою і Понтійським царством Мітридата VI Евпатора [3, с. 366; 8, с. 308–309]. Саме тоді римляни вперше проникають у Причорноморський регіон і починають там закріплюватися. Проникнення не було спонтанним, воно мало поступовий характер і відбувалося протягом доволі довгого проміжку часу (II пол. I ст. до Р. Х. – I пол. II ст. Р. Х.). Активність римлян із часом зростала або спадала зовсім. Початок серйозного закріплення римлян у цьому регіоні можна пов'язати з римською анексією Одриського царства у 46 р. і подальшим перетворенням його на провінцію Фракія, а також з успішними діями римлян у римо-боспорській війні 45–49 рр., що призвело до утвердження на боспорському престолі проримськи налаштованого царя Котіса I (45/46–68 рр.). До того ж зазначені події мали вплив на розвиток і встановлення більш тісних зв'язків між Тірою, Ольвією, Херсонесом Таврійським та Римською імперією [2, с. 366–367; 8, с. 212, 320]. Яскравим проявом цього стала військова експедиція легата Мезії Тиберія Плавтія Сільвана [6, с. 20–22; 4, с. 19–21], що відбулася між 63 і 66 рр. [4, с. 21] і була спрямована на підтримку Херсонеса Таврійського в боротьбі проти скіфо-сарматських племен. Кочовики зазнали поразки, а безпосередня загроза місту була ліквідована [4, с. 23–24; 8, с. 213]. Для запобігання

скіфським нападам римлянами було розміщено залогу в спеціально збудованій для цього цитаделі на мисі Ай-Тодор (у районі сучасного м. Алушти) [1, с. 346]. Описані події треба розглядати в межах східної політики імператора Нерона (54–68 рр.), яку він активно провадив на початку 60-х рр. I ст. [4, с. 20]. Однак перебування залоги не було довгим, оскільки загальноімперська політична криза, смерть імператора Нерона, громадянська війна 68–69 рр. та подальші виснажливі війни імператора Доміціана (81–96 рр.) із Дакією змусили римлян на деякий час відмовитися від своїх амбітних планів щодо Північного Причорномор'я [10, с. 16; 8, с. 214], та вивести звідти наявні на той час військові сили. Активізувалися римляни в Північному Причорномор'ї лише на початку II ст. Це стало наслідком успішної наступальної політики імператора Траяна (98–117 рр.), яскравим проявом якої стали римо-даккські війни (101–102, 105–106 рр.). Проявом же філеллінської політики імператорів Адріана (117–138 рр.) і Антоніна Пія (138–161 рр.) стало перетворення римської військової присутності в цьому регіоні з тимчасового на стале явище. Полягала ж вона у розміщенні вексильцій I Італійського, V Македонського, XI Клавдієвого легіонів разом із когортами допоміжними військ у тамтешніх грецьких полісах: Тірі, Ольвії, Херсонесі Таврійському та у цитаделі Харакс на мисі Ай-Тодор [8, с. 163, 165]. Щодо Боспорського царства можна зробити висновок, що на його території ніколи не знаходилися римські залоги, оскільки ми не маємо в розпорядженні прямих документальних свідчень, якщо, звичайно, не брати до уваги короткочасний період перебування римських військ під час подій римо-боспорської війни 45–49 рр. [6, с. 18].

Присутність римських залог у грецьких полісах варто розглядати як своєрідну форму військового союзу, взаємовигідного для обох сторін. Для греків вигода такого союзу полягала в захисті їхніх полісів від нападів варварів, для римлян – у можливості стримання варварів за лініями кордону з заподіянням їм превентивних ударів. Імовіріше, вона регламентувалася на підставі певних договорів та угод, які міста могли укладати з Римською імперією. Їх зміст, як, власне, і наявність – достеменно невідомі. Цей союз був спрямований насамперед проти кочовиків – скіфів, сарматів, карпів, таврів, від набігів яких потерпали надчорноморські поліси на початку нової ери. Перебування залог у полісах стало певним стабілізуючим фактором, що разом із постійними субсидіюваннями з боку римлян сприяло економічному піднесенню полісів у I–III ст. [8, с. 224, 324], хоча присутність римських залог мала певні впливи на культурно-релігійне і суспільно-політичне життя полісів. Ці впливи виявилися у своєрідній романізації життя, масштаби якої, однак, не треба перебільшувати.

Кінцевим періодом римської присутності в полісах Північного Причорномор'я стала загальноімперська «криза III ст.» і комплекс кризових явищ та подій, безпосередньо пов'язаних із нею. Саме тоді з північночорноморських полісів було виведено римські залоги задля посилення ними частин регулярної армії у зв'язку зі збільшенням тиску готів та інших германських племен на кордони імперії. Після цього римські залоги більше не з'являлися в зазначених полісах, окрім Херсонеса Таврійського, де у період IV–V ст., за свідченнями Константина Багрянородного, розміщувався загін балістаріїв, озброєний балістами та онаграми [9, с. 255; 7, с. 61]. Але про сталість перебування загону не можна говори-

ти впевнено, як, власне, і про його римську належність [5, 136–137; 6, с. 61, 66]. Сама ж «криза III ст.» назавжди поклала край римській (класичній) військово-політичній активності в Причорноморському регіоні.

Отже, від I ст. до Р. Х. Північнопричорноморський регіон був у сфері римських політичних і військових інтересів. Проникнення римлян у регіон Північного Причорномор'я відбувалося поступово, в кілька етапів. Перебування залог у полісах спочатку не мало постійного характеру. У їх присутності були зацікавлені більше греки, ніж римляни. Саме ж перебування залог мало форму своєрідного військового союзу, а системна криза, яка до самих підвалин вразила Римську імперію у III ст. [2, с. 3], змусила римлян евакуювати свої легіони з полісів та згорнути свою активність у цьому регіоні.

Джерела та література

1. Археология Украинской ССР: в 3 т. Том второй: Скифо-Сарматская археология / отв. ред. С. Д. Крыжицкий, А. С. Русаева. Киев: Наукова думка, 1986. 589 с.
2. Брайчевський М. Ю. Римська монета на території України. Київ: Видавництво Академії Наук Української РСР, 1959. 254 с.
3. Давня історія України: в трьох томах. Том 2: Скифо-антична доба / відп. ред. С. Д. Крижицький. Київ: Інститут Археології НАН України, 1998. 494 с.
4. Зубар В. М. Про похід Плавтія Сільвана в Крим. *Археологія*. 1988. № 3(63). С. 19–27.
5. Зубарь В. М. Херсонес Таврический и Римская империя. Очерки военно-политической истории. Киев: Институт археологии НАН Украины, 1994. 180 с.
6. Кадеев В. И. Херсонес Таврический в первых веках нашей эры. Харьков, 1981. 143 с.
7. Колесников К. М. Римська військова присутність, гарнізон Херсонеса та особливості міжнародно-правового статусу міста у IV–V ст. *Древности 2012: харьковский историко-археологический ежегодник*. 2012, Том 11. С. 61–68.
8. Крижицький С. Д., Зубар В. М., Русаева А. С. Античні держави Північного Причорномор'я. Т. 2. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 1998. 351 с.
9. Константин Багрянородный. Об управлении империей / под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосельцева. Москва: Наука, 1991. 496 с.
10. Смирнов О. І. Ольвія та Рим у I–IV ст. н. е. *Наукові праці*. Том X. С. 15–18.

Гадинко Олександр

*Сторожинецька гімназія Сторожинецької міської ради
Чернівецької області*

ДАВНЄ НАСЕЛЕННЯ ПЕРЕДГІР'Я БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТ: ПРИРОДА І МАТЕРІАЛЬНІ ВПЛИВИ КУЛЬТУР РЕГІОНУ

Ключові слова: археологічна культура, селище, урочище, тераса, поселення, річка, заплава, долина, височина, слов'яни.

Keywords: archaeological culture, settlement, tract, terrace, settlement, river, floodplain, valley, hill, Slavs.

Сьогодні Сторожинецький район належить до того історичного ареалу Чернівецької області, який має багатовікову історію. Район розташований у південно-західній частині Чернівецької області, у передгірській частині Карпат. На півночі межує з Кіцманщиною, на сході – з Чернівцями та Глибоччиною, на за-